

ULUS-İNŞA SÜRECİNDE MİLLİYETÇİLİĞİN TOPLUMSAL CİNSİYET İNŞASI

Betül TANSEL AKPINAR*

Gül Pınar ERKEM GÜLBOY**

ÖZ

Sosyal yaşamın hemen her alanında ve her gün karşı karşıya kaldığımız karmaşık ve çetrefilli bir konu olan toplumsal cinsiyet eşitliğinin/eşitsizliğinin milliyetçilik ile olan ilişkisi bu makalede ulus inşa dönemi kapsamında ele alınacaktır. Milliyetçiliğin en fazla hissedildiği ve ulusal kimliğin tartışıldığı dönemde toplumda kabul gören cinsi kimlikler de milliyetçi yaklaşımın rüzgârından etkilenmiştir. Milli kimliğin temellerinin atıldığı süreçte, kadınlık ve erkeklik tanımları da yapılmıştır. Söz konusu dönemin siyasi ve askeri koşulları göz önünde bulundurulduğunda kadınların biyolojik özelliklerine yapılan vurgu ve kadınlığı neredeyse annelikle eş gören bakış açısı kadınlara bir takım milli misyonlar yüklemiştir. Bu noktada, erkeklik ise asker millet olarak ifade edilen Türk milletinde, savaşçı ve kahraman olmak gibi niteliklerle ifade edilerek; ulusun erkek vatandaşları ulusal sınırların ve milletin savunmasından sorumlu tutulmuşlardır. Makalede, bugün halen kelimenin tam anlamıyla toplumsal cinsiyet eşitliğinden söz edilemiyor olmasında, ulus-devletlerin geçerliliğini koruduğu bir uluslararası sistemde yaşıyor olmamızın ve ulus-devletlerin kurucu yaklaşımı olan milliyetçiliğin yadsınamaz payı olduğu savunulmaktadır. Geleneksel ve milli değerlerin topluma inşa ettiği cinsiyetçi normların izi yaşantımızın her ayrıntısında etkisini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Toplumsal cinsiyet, Milliyetçilik, Kadın, Ulus-inşası*

Jel Kodlar: *I29, A13, B54, J10*

* Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, betultansel@gmail.com, 0000-0001-5182-7145

**Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, erkem@istanbul.edu.tr, 0000-0003-1171-8803

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application: 24 Mart 2022

Düzeltilme Tarihi / Revision Date: 14 Eylül 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 24 Ekim 2022

Araştırma Makalesi/Research Article

GENDER CONSTRUCTION OF NATIONALISM IN THE NATION-BUILDING PROCESS

ABSTRACT

The relationship between gender equality/inequality, which is a complex and intricate issue that we face every day in almost every field of social life, and nationalism will be discussed in this article within the scope of the national construction period. In the period when nationalism was felt most and national identity was discussed, gender identities accepted in the society were also affected by the wind of nationalism. In the process of laying the foundations of national identity, definitions of femininity and masculinity were also made. Considering the political and military conditions of the period in question, the emphasis on women's biological characteristics and the perspective that almost equates femininity with motherhood have imposed a number of national missions on women. At this point, masculinity is expressed with qualities such as being a warrior and hero in the Turkish nation, which is expressed as a soldier nation; The male citizens of the nation were held responsible for the defense of the national borders and the nation.

In the article, it is argued that the fact that we still cannot talk about gender equality in the full sense of the word, that we live in an international system where nation-states maintain their validity and nationalism, which is the founding approach of nation-states, have an undeniable share. The traces of the sexist norms built by traditional and national values on the society preserves its effect in every detail of our lives.

Keywords: *Gender, Nationalism, Woman, Nation-Building Process*

Jel Codes: *I29, A13, B54, J10*

1. GİRİŞ

Ulus inşa süreci, imparatorluk düzeninden ulus-devlet sistemine geçiş süreci olarak siyasal düzlemde devletin yönetim şeklinin ve iktidarın değişmesinin de ötesinde ulusal sınırların içinde kalan yurttaşların yaşamlarının her alanında köklü dönüşümler başlatmıştır. Bu aşamalarda gerek yeni rejimin politikalarının belirlenmesinde gerekse topluma yerleştirilmesinde milliyetçilik önem taşımıştır. Toplumu oluşturan bireylerin yeni rejimin ihtiyaçları doğrultusunda üstlenmesi gereken rol ve görevler ile toplumda varlığı kabul edilen cinsiyetçi kalıpların belirlenmesinde de milliyetçilik başat etken olmuştur.

Ulus inşa sürecinden bu yana yaklaşık seksen yıl geçmiş olmasına rağmen cinsiyetçi rol ve görevler etkisini halen sürdürmektedir. Bugün halen kelimenin tam anlamıyla toplumsal cinsiyet eşitliğinden söz edilemiyor olmasında, ulus-devletlerin geçerliliğini koruduğu bir uluslararası sistemde yaşıyor olmamızın ve ulus-devletlerin kurucu yaklaşımı olan milliyetçiliğin yadsınamaz payı olduğu

savunulmaktadır. Geleneksel ve milli değerlerin topluma inşa ettiği cinsiyetçi normların izi yaşantımızın her ayrıntısında etkisini korumaktadır.

Söz konusu cinsiyetçi yaklaşımın kalıcılığına sebebiyet veren temel noktaların ortaya konması amacıyla yapılan bu çalışma üç başlıktan oluşmaktadır. Öncelikle, ulus inşa döneminin temel yaklaşımı olan ve dönemin genel çerçevesini çizen milliyetçilik yaklaşımı incelenmiştir. Milliyetçilik çalışmalarında bulunan düşünürlerin tanımlamalarına yer verilerek ulus inşa döneminde nasıl bir milliyetçilik anlayışının benimsendiği ortaya konmaya çalışılmıştır. İkinci başlıkta, makalenin kavramsal açıdan bir bütünlük sağlaması adına toplumsal cinsiyet kavramı kısaca ele alınmıştır. Üçüncü ana başlıkta ise önceki kavramsal başlıklarda yer verilen bilgiler ışığında, ulus inşa döneminde milliyetçiliğin kadınlık ve erkeklik tanımları sebep sonuç ilişkisi bağlamında değerlendirilmiştir. Makalede, kullanılan kavramlar literatürde bulunan temel kaynaklar ele alınarak açıklanmaya çalışılmış olup; öncelikle genel bir çerçeve sunulmuş ve ardında da Türk ulus inşa sürecine dair değerlendirilmeler yapılmıştır. Eğitim, çalışma hayatı ve toplumsal yaşama ait çeşitli alanlarda var olan cinsiyet kalıpları milliyetçi yaklaşım arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Toplumsal hafızada yer etmiş cinsiyetçi kalıpların temellerinin nasıl oluştuğu ve bu günlere kadar nasıl etkisini sürdürdüğü üzerinde durulmuştur.

2. MİLLİYETÇİLİK KAVRAMI

Milliyetçiliğe dair yapılan tanımlamalara bakıldığında herhangi birinin tek başına milliyetçilik kavramını açıklamak için yeterli olmadığı görülmektedir. Hemfikir olunan tanım zorluğu ise kavramın bir söylem olarak ifade edilmesine neden olmuştur (Calhoun, 2012). Bu sebeple, milliyetçilik kavramı üzerinden yapılan incelemelerde, tarih, sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi çeşitli bilim dallarından da destek alınarak üzerinde çalışılan konunun daha geniş ve kapsamlı bir çerçeveye oturtulması sağlanmaktadır. Ayrıca farklı alanlarda yapılan çalışmalarda da milliyetçilik, diğer ideolojilere ve yaklaşımlara eklenerek onları bir anlamda güçlendiren bir katalizör görevi görmektedir.

Milliyetçilik çalışmaları Özkırımlı'ya göre ilkçiler, modernistler ve etno-sembolistler olmak üzere üç ana yaklaşımda ele alınır. İlkçi teorisyenler, milletlerin doğal oluşumlar olduklarını ve soy birliğini savunmaktadırlar. Ancak kendi içlerinde biyolojik ya da kültürel türdeşliğin belirleyiciliğine önem vermeleri noktalarında ayrışmaktadırlar (Özkırımlı, 2016). İlkçi teorisyenler etnisite ve köken birliği gibi ırkçı yaklaşımlara sahip oldukları için günümüzde etkisini kaybetmiştir.

Modernistler ise milliyetçiliğin milletlerden önce ortaya çıktığını ve milletleri meydana getirdiğini savunmaktadırlar (Özkırımlı, 2016). Milliyetçiliği, sanayi devrimi, kapitalizm ve eşitsizlik gibi modern kavramlarla birlikte açıklamaktadırlar. Modernist düşünürler arasında önemli bir yere sahip olan Anderson, milliyetçiliğin ortaya çıkışında yayın dilinin belirleyici etkisi üzerinde durmaktadır. Sanayi devrimiyle matbaanın ve kapitalist ekonomi modeliyle de yayıncılığın gelişmesi halk dili

temelinde milliyetçiliklerin doğup perçinlenmesinde son derece önemlidir (Anderson, 2017). Anderson dili, dışlayıcı değil aksine birleştirici bir olgu ve araç olarak tasvir etmiştir. Tarihi bilmek, bugünü anlamak ve değerleri geleceğe aktarmak noktasında dil en temel araç olarak görülmüştür. Ancak dil, aynı dili konuşanlar için birleştirici bir unsur olurken; farklı dilleri konuşanlar için ayrıştırıcı bir unsur olmuştur.

Milliyetçilik çalışmalarında, farklılıkların ötekileştirilmesi konusuna dikkat çeken bir diğer modernist düşünür Hayes ise ilkel kabile milliyetçiliğinden günümüz milliyetçiliğine geçişte dört gelişmenin önemine vurgu yapmaktadır. Hayes'e göre bunlar; Latince'nin kullanımının azalarak milli dillerin, kültürlerin ve edebiyatların artarak yaygınlaşması, milli devletlerin doğuşu, milli ekonomilere geçilerek sanayi, tarım ve ticarete milli düzenlemelerin uygulanması ve son olarak Katolik Hıristiyanlığın parçalanarak milli kiliselerin kurulmasıdır (Hayes, 2010). Hayes'in milliyetçiliğin ortaya çıkışında üzerinde durduğu temel nokta, dünya tarihinin seyrini değiştiren sosyo-ekonomik gelişmeler ve dönüşümler ile bunların neden olduğu "biz" ve "öteki" farkındalığıdır.

Milliyetçilik üzerine yapılan incelemelerde görüşlerine en sık başvuru alan ve milliyetçiliği modernist perspektiften değerlendiren Gellner, milliyetçiliği tanımlarken Hayes'e yakın bir noktada durarak kültürel farklılıklar ve bölünme üzerine yoğunlaşmaktadır. Gellner, milliyetçiliği, temel olarak siyasal birim ile milli birimin çakışması olarak ifade etmektedir. Söz konusu iki birimin çakışması halinde duyulan tatmin ya da aksi halde hissedilen kızgınlık ise yazara göre, milliyetçi duyguyu meydana çıkarmaktadır. Gellner, birleşmeden ziyade asimilasyon, mevcut devletle çatışma ve kopuş gibi olgular üzerinde durmuştur. Bu olgulara sebep olansa sanayi devrimi ve akabindeki ortaya çıkan eşitsizliklerdir (Gellner, 2006). Sanayi öncesi topluluklarda birleştirici ya da ayrıştırıcı olan dayanak kan bağıyken, endüstrileşmeyle birlikte etnisite tarih sahnesine çıkmıştır. Etnisite, bireylerin kimliklerinin tanımlanması ve üst kültüre kabulü, politik sınırların oluşması gibi konularda belirleyici olmuştur. Dolayısıyla yöneten ve yönetilenlerin aynı etnik kökenden gelmelerinin önemli olduğu bir toplumsal yapıda "öteki" olmak pek de hoş karşılanmayan bir durum olarak görülmeye başlanmıştır (Gellner, 2012). Fakat sanayinin gelişmesi ve ardından yaşanan göç dalgaları toplumları kompleks bir yapıya dönüştürmüştür. Bu noktada, siyasi yapıların içinde yer alan farklı etnik gruplar, üst kültürün homojenleştirici çatı kültürü altında ya asimilasyona uğramakta ya da çatışma ve parçalanmaya, bölünmeye neden olmaktadır. Her ne kadar sanayi gelişme, milliyetçi yaklaşımın ve duygunun ortaya çıkmasını sağlayarak birleştirici bir rol üstlenmiş olsa da kapitalist üretim sisteminin de etkisiyle sosyolojik yapıda sebep olduğu köklü değişim ve dönüşümler neticesinde eşitsizlik yaratarak aynı zamanda çatışma, bölünme ve ayrılmaya da neden olmuştur. Özellikle üçüncü dünya toplumları olarak ifade edilen bölgelerde karşımıza çıkan milliyetçilik türü bu noktada örnek teşkil etmektedir. Chatterjee'e (2006) göre eşitsizlikler ortadan kalkmadığı gibi gittikçe artarak devam etmekte ve söz konusu çatışmayı sürdürmektedir. Psikoloji alanında çalışmalar yapan Calhoun (2012) ise,

milliyetçiliğin bugün halen önemini koruyabilmesinde, sonsuz ve karmaşık tarihsel süreçler içerisinde insanlara güvenli ve kendilerini ait hissedecekleri bir yer sağlayan güçlü bir duygu, söylem ve taahhüt kaynağı olmasına bağlıdır.

Milliyetçiliği politik bir yaklaşım olmasının ötesinde aynı zamanda bir duygu olarak tanımlayan bir diğer düşünür Hobsbawm, diğer modernistlere benzer bir şekilde toplumsal grupların kendilerine yabancı ya da tehdit olarak gördükleri ötekilere karşı etnik ya da dinsel bir kimlik altında birleşmelerinin önemli bir güç unsuru olduğunu savunmaktadır (Hobsbawm, 2014). Fakat Hobsbawm, diğer modernist düşünürlerden farklılaşarak milliyetçiliğin on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında sahip olduğu başat etki gücünü kaybettiğini düşünmektedir. Yazarı böyle düşünmeye iten sebeplerin başında ise millet üstü yapıların ortaya çıkması gelmektedir. Hobsbawm, milliyetçiliğin etkisinin ikincil düzeyde kalarak bireylerin kimliklerinin belirlenmesindeki etkisini sürdüreceğini düşünmektedir (Hobsbawm, 2014). Toplumlar ve gruplar arasında oluşan eşitsizlikçi yapıda, kendilerini güçsüz, mağdur ve aciz hisseden insanlar milliyetçi duyguyla içinde buldukları duruma sebep olarak gördükleri “ötekilere” ve dışsal nedenlere karşı güçlü bir “biz” duygusu kazanmaktadır (Bora, 2011: 9). Sanayileşme yalnızca toplumların ekonomik yapılarında etkili olmakla kalmamıştır. Siyasi ve sosyal yapılarda da etkisini göstermiştir. Dil, din, kültür, edebiyat, müzik gibi toplumları tanımlayan bir dizi alanda millileşmeyi hızlandırarak “biz” ve “öteki” ayrımını keskinleştirmiştir.

Modernist düşünürlerin milliyetçiliği bir icat olarak tanımlamasına ve geçmişten gelen kültürel değerleri önemsememelerine karşı bir tepki olarak ortaya çıkan etno-sembolistler ise seçkin sınıfın milliyetçiliğin amaç ve hedeflerinin belirlenip geniş kitlelere yayılması noktasındaki öncü rolüne yaptıkları vurguyla modernistlere yakın bir duruş sergilemektedirler. Etno-sembolistler, bir noktada modernist düşünürlerin görüşlerinde eksik gördükleri noktaları tamamlamışlar fakat diğer yandan kimliklerin daha eski tarihlerden itibaren var olduğunu savunarak primordiyalistlere yaklaşmışlardır.

Etno-sembolist düşünürler arasında çalışmaları ön plana çıkan Smith, milliyetçiliğin temelinde halk, mit, sembol, gelenek ve değerlerin olduğunu dile getirmektedir. Milliyetçi hareketlerinse, toplumdaki seçkinlerin ideal ve hedefleri doğrultusunda ifade ve eylem bulan popüler hareketler olduğunu belirterek ve seçkinlerin etki gücüne vurgu yaparak modernist düşünürlere yakın bir görüş beyan etmektedir. Ancak yazara göre her ne kadar seçkinlerin belirleyici bir rolü olsa da milliyetçilik, merkezine halkı alan ve hem seçkinleri hem de halkı kapsayan bir yaklaşımdır (Smith, 2017). Geçmişten gelen kültürel değerlerin öneminin altını çizen düşünür, köklerin bilinip günün ihtiyaçlarına uygun bir şekilde siyasi amaçlar uğruna kullanılmasının milliyetçiliğin temel amacı olduğunu söylemektedir.

Milliyetçilik üzerinde yapılan tanımlamaların sınıflandırıldığı üç ana yaklaşım birlikte değerlendirildiğinde, milliyetçiliğe dair yaklaşımların hem dünyayı algılayış biçimimizi şekillendiren güçlü bir politik kuram olduğu hem de bireylerin kendilerini tanımlayabilecekleri geçmişe güvenle bağlanmış bir kimlik ve aidiyet kazandıkları duygu olduğu sonucuna varılmaktadır (Greenfeld, 2017).

Geçmişten gelen ortak değerler ve geleceğe dair planlanan ortak idealler insanları bir arada tutan güçlü bir bağ kurmaktadır. Modern dönem öncesinde var olan gruplaşmalar ve akraba topluluklarındaki aidiyetin yerini modern dönemde milliyetçilik almıştır (Giddens, 2008). Ancak post-modern dönemle birlikte milliyetçilik çalışmalarında farklılıkların kabulünü temel prensip noktası alan görüşler de çalışmalarda yer etmeye başlamıştır. Modernist yaklaşımda karşımıza çıkan milli ve homojen yapılara karşı farklı etnik kökenden gelen, farklı dili konuşan, farklı dinlere inanan bireylerin de aynı çatı altında birlikte yaşayabileceği konusunda görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Fakat ulus-devletlerin hâkimiyetinin devam ettiği uluslararası sistemde modernist düşünürlerin görüşleri yaygın etkisini sürdürmektedir.

3. TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI

Toplumsal cinsiyet (gender) kavramını sosyal bilimler literatüründe ilk kez Robert Stoller 1968 yılında yayınlanan ‘*Sex and Gender*’ isimli kitabında kullanmıştır (Stoller, 1968). Cinsiyetçi dil kullanımından uzaklaşılarak toplumsal cinsiyet kavramının kullanılmaya başlanmasında, “*biyoloji kaderdir*” mottosu önemli bir yere sahiptir (Butler, 2014: 50). Biyolojik cinsiyetin aksine toplumsal cinsiyet, bireylerin içinde yaşadıkları toplumsal normlar tarafından belirlenmektedir. Farklı coğrafyalarda ve toplumlarda farklı nitelikler taşıyabileceği gibi aynı toplumun, farklı tarihsel dönemlerinde de değişim gösterebilmektedir (Öngen, Aytaç, 2013). Kısaca ifade etmek gerekirse toplumsal cinsiyet kavramı, verili olan biyolojik cinsiyetimiz üzerinden içinde yaşadığımız toplumun, sahip olduğu değer yargıları doğrultusunda bizlere tanımladığı ve bizlerden beklediği rolleri, davranışları, sorumlulukları içermektedir. Biyolojik cinsiyet, kişi değiştirmeyi tercih etmediği sürece aynı kalırken; toplumsal cinsiyet, değişkenlik gösterebilmektedir. Toplumdaki kadınların ve erkeklerin rolleri, görevleri, sorumlulukları, sosyal yaşama katılım biçimleri, ekonomik alandaki yerleri gibi bir dizi alanda hâkim olan değişken yargılar ve değerler toplumsal cinsiyet çatısı altında incelenmektedir.

Topluluk yaşamından sosyal yaşama geçilmesiyle beraber insan emeği doğayı yeniden üretmek zorunda kalmıştır. Özel mülkiyetlerin oluşması, artan iş yükü ve yeni bir iş bölümünün ortaya çıkmasıyla üreme ihtiyacının artması cinsiyetçi iş bölümünün meydana gelmesinde belirleyici bir noktayı oluşturmaktadır (Kaya, 2010). Cinsler arasındaki farklılık işlevsel bir bütünleyicilik görevi üstlenmiştir (Connell, 1998). Ancak zaman içinde işlevsel bütünleyici görev dağılımı, eşitsizlikçi bir toplumsal yapının oluşmasına temel oluşturmuştur.

Toplumsal cinsiyet kavramının tanımlanmasında Beauvoir’in ünlü sözü “*kadın doğulmaz, kadın olunur*” (2019: 13) son derece önemlidir. Çünkü kadınlık ve erkeklik tanımları tarih, uygarlık ve kültürler tarafından bireyler henüz dünyaya gözlerini açmadan verili cinsiyetleri üzerinde kurgulanmaktadır. Cinsiyetçi tanımlamalar öylesine içselleştirilmiştir ki toplumsal mekanizmaların da desteğiyle yeniden üretimi oldukça kolay sağlanabilmektedir (Bourdieu, 2015). Hatta çoğu zaman insanlar sadece biyolojik cinsiyetlerinin farkındadırlar. Toplumun kendilerinden beklediği görevleri ve

sorumlulukları, inşa edilmiş kültürel değerler olarak görmek yerine verili olan biyolojik cinsiyetlerinin bir sonucu olduğunu sorgusuzca kabul etmektedirler. Dolayısıyla toplumsal hiyerarşide kadınları ikincil konumda bırakan eşitsizlikçi yapıdan sorumlu olan da biyolojik erkeklik değil yine toplumların tasarladığı erkeklik olgusudur (Kocaer, 2006).

Toplumsal cinsiyet eşitliği kimi zaman yanlış algılanmakta ve eşitlik, aynılık kelimesiyle eş tutulmaktadır. Kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılık cinsiyetçi yaklaşıma sebep olarak gösterilmektedir. Oysa Juliet Mitchell'in de belirttiği gibi kadın ile erkek birbirleri karşısında gerçekte insandırlar ve eğer iki cinsten biri lekelenirse işte o zaman insanlığın kendisi kaybedecektir (Mitchell, 1984: 23-24). Simone de Beauvoir ise kadınlar ile erkekler arasında yalnızca biyolojik değil aynı zamanda ahlaki ve sosyal farklılıklar da olduğunu belirtmektedir. Beauvoir'i böyle düşünmeye yönlendiren temel dayanak noktası, ataerkil düzenin kadınları "iffetli" yaşama tabi kılmasıdır. Erkeklerin cinsel arzularına herhangi bir ahlaki kısıtlama getirmeyen ataerkil düzen, kadınları evleri olan özel alanda sınırlamaktadır (Beauvoir, 2019; Mitchell, 1984). Toplumsal cinsiyet çalışmalarında ataerkil düzenin, biyolojik farklılıkları sebep göstererek ahlaki değerleri ve toplumsal normları eşitsiz bir şekilde cinsiyetçi kalıplarla dayatması eleştirilmektedir.

Cinsler arası görev dağılımında ve aile içi görev paylaşımında kadının çocuğun bakımından ve erkeğin de evin geçiminden sorumlu tutulması, toplum tarafından bireylere dikte edilmektedir (Brenner, 2012). Bir anlamda, kadınların anne ve eş olarak kodlanarak ev içi özel alana sıkıştırılmaları yüzyıllar boyunca evrensel ölçekte kabul görmüş ve sorgulanmamış hatta kutsanmıştır (Engels, 2008; Donovan, 1997). Ne yazık ki söz konusu annelik olgusu eskisine kıyasla daha az olsa da halen kadınların toplumsal yaşama aktif bir şekilde katılmalarına haklı bir engel olarak varlığını sürdürmektedir.

Kadınların, tarih boyunca yaşadıkları toplumlarda birer vatandaş ya da toplumun eşit bireyleri olarak kabul edilmemelerinde ve toplumların ikincil vatandaşları olarak kalmalarında ise kadınların eğitim imkânından yoksun bırakılmaları kilit bir noktayı oluşturmaktadır (Çakır, 2013). Bu nedenle, toplumsal cinsiyet çalışmalarıyla ilgilenen araştırmacılar, bilgi üretim sürecinde cinsiyetçiliği ortadan kaldırarak tarih boyunca görünmez kalan kadınlara tarihlerini, geçmişlerini geri vermeyi kendilerine amaç edinmişlerdir. Bu noktada, yapılan en temel ve başat girişim ise literatürde kullanılan "kadın" ve "erkek" gibi cinsiyetçi kategorileri kaldırarak yerlerine toplumsal cinsiyet kavramını getirmek olmuştur (Berktaş, 2015). Toplumsal cinsiyet kavramının kullanılması, cinsi ayırmadan uzaklaşarak bireysel eşitliğe kapı aralamaktadır.

Toplumsal cinsiyet çalışmaları geniş bir perspektifte yürütülmektedir. Sosyal hayatın hemen her alanında karşımıza çıkan eşitsizlikler, toplumsal cinsiyet çalışmalarını siyaset, ekonomi ve tüm sosyal alanlarla etkileşim içinde olmaya zorlamaktadır (Çetinel, 2019). Aynı zamanda, cinsiyetçi bakış açısı sınıfsal ve etnik temelli eşitsizlikler için de bir dayanak noktası olarak görülmektedir (Navdar, 2019). Bu nedenle, milliyetçilik ile toplumsal cinsiyet olguları arasında yadsınamaz bir bağ bulunmaktadır

(Kancı, 2015). Milliyetçi söylemin, milleti geniş bir aile olarak nitelendirmesi, milleti temsil eden ailelere birtakım sorumluluklar yüklemektedir. Aile içi görev paylaşımı, kadınlara ve erkeklere verilen roller, görevler birlikte düşünüldüğünde milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi görmek kolaylaşmaktadır.

Cinsler arasındaki eşitsizlikçi yapıların nedenleri üzerinde derin sorgulamalara girildiğinde, milliyetçilik çalışmalarında modernist ekoldeki düşünürlerin tespitlerine paralel sonuçlar ortaya çıkmıştır. Toplumsal cinsiyet çalışmalarında bulunan uzmanlar da cinsler arasındaki eşitsizliğin fark edilmesinde ve hatta söz konusu eşitsizlikçi toplumsal koşulların perçinlenmesinde sanayi devrimi ve modernleşme gibi tarihsel dönüm noktalarına dikkat çekmişlerdir (Taş, 2019). Kadınlar, sosyo-ekonomik yaşamda aktif bir biçimde yer aldıkça toplumsal eşitsizlikle her geçen gün daha fazla yüzleşmişlerdir. Bu durum, kadınların ataerkil düzeni, eril tahakkümü sorgulamalarına ve bilinçlenerek kadın hareketini evrensel boyuta taşımalarına neden olmuştur.

Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet çalışmalarının temelinde bilme ve var olma mücadelesi yatmaktadır (Çakır, 2013). Ezilen cinslerin toplumsal eşitliğe kavuşturulması ve bu uğurda toplumların, insanlığın ikna edilmesi amaçlanmaktadır. Yakın döneme kadar yapılan çalışmalarda, iki cins üzerinden yürütülen mücadeleler ve analizler ise farklı cinsel yönelimleri olan bireylerin ihmal edilmesine yol açmıştır. Post-modern yaklaşımların da etkisiyle üçüncü dalga feminizm, çalışma alanını genişleterek sadece ezilen kadınlar için değil tüm cinsler için eşitlik ve özgürlük mücadelesi vermektedir (Berktaş, 2015). Herkesin farklı olduğunun kabul edildiği ve eşit görüldüğü bir dünya amacıyla toplumsal cinsiyet çalışmaları yaygınlık kazanmaktadır. Bu makalede, henüz toplumsal cinsiyet kavramının literatürde yaygın kullanım kazanmadığı ulus inşa süreci ele alındığı için kadın ve erkek kategorilerine yer verilmiştir.

4. ULUS İNŞA SÜRECİNDE MİLLİYETÇİLİĞİN TOPLUMSAL CİNSİYET İNŞASI

Türk ulus inşa sürecinde, milliyetçilik bir taraftan dini ve geleneksel değerleri ihmal etmeyen özcü bir anlayışa sahip olurken; diğer taraftan da Batı medeniyetinin çok yönlülüğünü görmezden gelerek yalnızca evrensel teknolojik gelişmeleri takip eden sınırlı bir bakış açısıyla dönemin genel çerçevesini çizmiştir (Bora, 2003). Dönemin milliyetçilik anlayışının genel çerçevesi çizilirken daha ziyade, kan bağına temel alan Alman ve siyasal vatandaşlık temeline dayanan Fransız milliyetçiliklerinden esinlenilmiştir (Ertekin, 2017). Son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan Batı örneğinde modernleşme ihtiyacı ve bu yönde atılan politikalar bu dönemde de etkisini büyük ölçüde hissettirmeye devam etmiştir. Batı medeniyetiyle milli kültürü uyumlu hale getirebilmek adına sentezci bir tutum izlenmiştir. İmparatorluk düzeninden ulus-devlet modeline geçişte, modern olanla geleneksel olanın sentezlenmesini öneren Ziya Gökalp'in fikirleri ise dönemin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün ilkelerinin belirlenmesinde ve aynı zamanda ulus inşa sürecinde atılan çağdaş adımların temelinde büyük bir etkiye sahip olmuştur (Aktar, 2008). Genel hatlarıyla, etnik milliyetçilikten uzak,

vatan ve millet sevgisini merkeze koyan, kendini Türk olarak kabul eden herkesi kucaklayan bir milliyetçilik anlayışı takip edilmiştir. Dönemin milliyetçilik anlayışı aynı zamanda, kurucu liderin adıyla “Atatürk milliyetçiliği” olarak da ifade edilmektedir.

İmparatorluk sisteminden ulusal kimlik modeline geçişte eskiyle olan bağların koparılması noktasında ise sekülerleşme temel dayanak noktalarından biri olmuştur (Zürcher, 2015). Bu sebeple, Türk ulus inşa sürecinde milliyetçilik daha ziyade, dil, kültür ve ortak ideallerin belirlenmesi gibi konularda kültür milliyetçiliğine yönelik bir seyir izlemiştir. Bu süreçte uygulamaya konan inkılaplar, milliyetçi yaklaşımın öğretilerinin topluma nüfuz etmesinde en etkili araçlar olmuştur. Dinin etkisinden uzak, Batı örneğinde laik ve modern koşulların yaratılmaya çalışıldığı yeni düzende, milliyetçilik ve modernleşme eş güdümlü ilerlemiştir. Modernist ve etno-sembolist düşünürlerin seçkin sınıfa atfettikleri üst kültürün topluma yerleştirilmesi görevini, bu dönemde yöneticiler üstlenmiştir. İnkılaplar da dönem içinde yöneticiler tarafından belirlenen ideallerin topluma nüfuz etmesi sürecinde ideolojik aygıtlar olarak kullanılmışlardır. Reformların, yasal düzlemde güvence altına alınması, Türk toplumuna kalıcı bir şekil vermiştir (Findley, 2011).

Cumhuriyet inkılapların hayata geçirilmesinde ise modern eğitim müfredatının planlanması ve okuryazarlığın geliştirilmesine yönelik çalışmalar ayrı bir öneme sahiptir. Anderson’un hayali cemaatler benzetmesinde olduğu gibi “biz” olgusunun yaratılmasında, Türk ulus inşa döneminde yayın dili oldukça etkili bir araç haline almıştır (Fortna, 2013). Tarım toplumlarında, yüz yüze ilişkilerin hâkim olduğu küçük topluluklarda sözlü iletişim ve anlatılar yeterli olurken; büyük, geniş ve karmaşık endüstri toplumlarında insanları bir arada tutabilmek, ortak gelecek ve idealler kurup üst kültür altında birleştirebilmek noktasında dil başat güç olarak görülmüştür. Aynı zamanda, Türk ulus inşa sürecinde iktidar tarafından tasarlanan modern ve standart eğitim sistemi, Gellner’in (2012) belirttiği üzere ulus çatısı altında homojen bir yapının meydana gelmesinde ve arzu edilen makbul vatandaş modelinin oluşmasında son derece belirleyici olmuştur.

Türk ulus inşa sürecinin milliyetçilik anlayışını kısaca özetlemek gerekirse; kozmopolit imparatorluk yapısından ulus-devlet modeline geçişte modern, laik, ırkçılıktan uzak ve vatandaşlık hukukunu temel alan bir sistemden bahsetmek mümkündür. Dönemin temel yaklaşımı olan milliyetçilik, siyasal süreçlerden sosyal hayatın hemen her yanına uzanan geniş bir alanda hissedilen başat ve itici bir güç haline gelmiştir. Ancak modernlik ile milli ve geleneksel olan arasında kurulmak istenen denge ve bu hassas noktada olgunlaşması beklenen inkılaplar, başta kadınların yaşamlarında olmak üzere toplumsal alanda ikilem yaratmıştır.

Dönem boyunca, milliyetçilik ve modernleşme olgularının iç içe geçen karmaşık yapısı ise inkılaplar aracılığıyla en fazla kadınların toplumsal yaşamında belirgin farklar yaratılmasına ve dönüşüme sebep olmuştur. Söz konusu tarihe kadar zayıf, güçsüz, duygusal ve anaç varlıklar olarak görülen kadınlar kamusal hayattan dışlanarak ev içi özel alanda hapsolmuşlardır. Ancak ulus-devletin

sistematize edildiği süreç içerisinde modern Batı medeniyetlerini örnek alan ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti rejim kadının toplumda geri planda kalmasının toplumu evrensel düzeyde aşağıya taşıyacağını fark etmiştir (Akpınar, 2021). Bu nedenle, kadınların temel vatandaşlık haklarının yasal güvenceye alınması, yeni kurulan ulus-devletin Batı medeniyetleri karşısında modernlik göstergesi olurken; aynı zamanda son dönem Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri haklarını kazanmak için mücadele veren kadınların bekledikleri sosyo-politik zemin hazırlanmıştır. Dolayısıyla dönemin toplumsal cinsiyet şemasının çizilmesinde de yine milliyetçi yaklaşım ve duygu belirleyici olmuştur (Akpınar, Gülboy, 2021). Bu minvalde, kılık kıyafet kanunundan medeni kanuna ve çalışma hayatına kadar pek çok alanda reformlar düzenlenmiştir.

Bu dönemde, söz konusu reformların toplumsal yapıdaki dönüştürücü etkisinden rahatsız olan kesimler de olmuştur. Toplumsal açıdan oluşturulan yeni kadınlık imgesinin cinsel açıdan serbest, gürültücü, yaygaracı, bayağı ve manevi erdemlerden yoksun olduğu yönünde eleştiriler gelmiştir. Bu noktada, milliyetçi hareketlerin korumacı politikalara yönelmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (Chatterjee, 2016). Kadınların kamusal alanda görünür kılınmalarının ve daha aktif roller üstlenmelerinin ev içi düzeni bozacağı ve aile yaşantısına zarar vereceği endişelerini de beraberinde getirmiştir. Çünkü kadınlar toplumun manevi tarafını temsil eden ve geleneklerin, manevi değerlerin geleceğe aktarılmasından sorumlu tutulmaktadırlar.

Bir taraftan modernleşmenin simgesi olarak kabul edilen ve reformlara tabi tutulan kadınlar diğer taraftan da geleneksel değerlerin teminatı olarak görüldüklerinden toplumsal yaşamda tahakküm altında kalmışlardır. Üstelik modernite, aklın ve rasyonelliğin ön plana çıktığı bir süreçtir. Ulus inşa süreci de bir noktada modernizasyonu önceleyen bir süreç olması sebebiyle akıl ve rasyonalite gibi kavramlara önem verirken; duygu ve inançlar ikinci planda kalmıştır (Onbaşı, 2015). Kadınlar, akılcı erkeklerle kıyaslandığında zayıf, duygusal ve duygularına çabuk yenilen varlıklar olarak kabul edilmiştir. Bu varsayılan nitelikler kadınların ahlakça bozulmaya meyilli oldukları kanısını doğurmaktadır. Eril zihniyetin ortaya koyduğu düşünceler kadınlar üzerinde yaratılan tahakkümü meşrulaştırmıştır. Dolayısıyla, geleneksel anlayışta ve milliyetçi yaklaşımda akıllı ve cesareti temsil eden erkekler toplumun birincil vatandaşları olarak görülürken; kadınlar duyguların, inancın, fedakârlığın sembolü olarak kabul edildiklerinden toplumsal cinsiyet hiyerarşisinde ikinci sırada kalmışlardır.

İmparatorluk yıllarında, İslami ataerkilliğin kısıtlamalarına maruz kalan kadınlar, ulus-devlet sistemine geçişle birlikte Batılı ataerkilliğin çizdiği sınırlarla karşı karşıya kalmışlardır. Dini ve geleneksel olanın yerini milliyetçi, seküler ve yeni toplumsal kurallar almıştır. Kadınların kazandıkları temel haklarını kullanmaları ve kamusal alana çıkmaları erkeklerde endişe yaratmıştır (Berktaş, 2015). Artık neredeyse içselleştirilmiş ve derine işlemiş olan hiyerarşik toplumsal cinsiyet yapısı kadınların önündeki doğal engeller olarak algılanır hale gelmiştir (Berktaş, 1991). Bu noktada, milliyetçiliğin ev, aile ve toplumsal cinsiyet kavramlarıyla iç içe geçtiğini ifade etmek mümkündür. Söz konusu bu

kavramlar milletin özünü ve geleneksel olanı korumaktadırlar. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden bahsetmek aslında milliyetçiliği sarsacak ifadeler ortaya koymakla yakından ilişkili bir durumdur (Calhoun, 2012). Dönem boyunca, aile düzeninin, toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin ve toplumsal rollerin değişmesinin millete zarar vereceği yönündeki endişeler bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Yeni rejimin yöneticileri temel vatandaşlık haklarına kavuşmuş, meslek sahibi, eğitilmiş, başı dik Türk kadınlarını kamusal alanda görmek istediklerini belirtmişlerdir (Gümüsoğlu, 1994). Ancak, toplumsal yapıya bakıldığında kadınların erkeklerin arkasındaki gizli kahramanlar olarak kaldıklarını söylemek abartılı bir söylem olmayacaktır (Kadıoğlu, 1998). Annelik olgusunun kutsallaştırılması ve iktidarın, ordunun asker ihtiyacı kadınlığın doğurganlık üzerinden tanımlanmasına yol açarak kadınları erkeklerin yardımcıları ya da onların arkasındaki gizli kahramanları olarak sınırlandırmıştır.

Hanna Arendt'in ünlü sözü "*Doğurganlık, yaşamın kuvvetidir.*" (2009: 169) aslında milliyetçi söylemin toplumsal cinsiyet anlayışını özetlemektedir. Arendt'in gelecek kuşakları rahminde besleyen ve büyüten kadınların biyolojik özelliğine yapmış olduğu vurgu, Türk milliyetçi söyleminde de milli bir sorumluluğa dönüşmüştür. Kadınlığın annelikle neredeyse eş değer tutulması, kadınların biyolojik özellikleri üzerinden inşa edilen bir toplumsal cinsiyet algısına temel oluşturmuştur. Yeni bireylerin dünyaya gelmesinde doğurganlık özelliklerinden dolayı kadınlara yüklenen milli misyon, ataerkil düzenin etkisiyle birlikte çocukların yetiştirilmesinde ve gelecek nesillerin inşasında da kadınları milli ve manevi amaçlardan sorumlu tutmuştur. Türk kadınlarından, anneler olarak gelecek nesillere milliyetçi duyguyu aşılama beklenmiştir (Coşar, Özman, 2015). Kadını, "*milletin anası*" veya "*milli ruhun temsilcisi*" olarak nitelendirmek kadınlara milli sorumluluklar yüklemiştir. Milli özün simgesi haline getirilen kadınlar, aynı zamanda kültürel kimliğin geleceğe taşınmasında, milliyetlerin birliğinin sağlanması ve diğerlerinden ayrışmasında kilit rolde görülmüşlerdir (Sirman, 2017). Geleneksel anlayışta erkeğin rasyonelliği ve iktisadi gücü temsil ettiğini kabul eden bakış açısı kadınlara da duygusal, manevi değerleri yakıştırmıştır. Ancak, kadınların doğurganlık özelliği, biyolojik üreme ve milliyetlerin devamlılığı açısından kutsanmış olsa da bu durum toplumsal cinsiyet eşitliğine ya da kadınların üstünlüğüne sebebiyet vermemiştir.

Ulus inşa sürecinde Türk ulusunun asker millet olarak nitelendirilmesi anneliği ve özellikle de erkek evlatlar yetiştirmeyi yüceleştiren bir diğer unsurdur. Milliyetçi yaklaşımın bu toplumsal değer inşa sürecinde kullandığı en etkin araç ise Gellner'in milliyetçiliğin yayılmasını işlerken üzerinde dikkatle durduğu eğitim politikalarıdır. Akşit'in (2005) kitabında belirttiği üzere, özellikle Kız Enstitüleri'nde verilen eğitim müfredatıyla kadınların nihai yerlerinin evleri olduğu ve asli görevlerinin annelik ile zevcelik olduğu topluma yerleştirilmiştir. Akşit, bu enstitülerde verilen eğitimlerin, yemek alışkanlıklarından dolap içi düzene kadar uzanan detaylı bir programa sahip olduğunu kitabında dile getirmiştir. Ayrıca, toplumsal hayatın hemen her alanına nüfuz eden ve getirdiği düzenlemelerle topluma

yeni rejimin arzuladığı formu kazandırmaya çalışan eğitim programlarında çeşitli metaforlar da kullanılmıştır. Bu noktada, üzerinde sıkça durulan “ev” ve “aile” kavramları birer metafor olarak düşünüldüğünde son derece önemlidirler. Akşit’e göre, aileler, milleti temsil ederken; evin düzeni toplumun düzenini ve evin temizliği ise geçmişin temizliğini ifade etmiştir. Dolayısıyla evin düzeni ve temizliğinden sorumlu tutulan kadınlar aslında geçmişe ait değerlerin ortadan kaldırılıp yeni düzenin topluma inşa edilmesi ve gelecek nesillerin yetiştirilmesi gibi konularda milli bir misyonla bezenmişlerdir. Millet inşası ve geleceğinde son derece kritik misyon yüklenen kadınlar, eğitim kurumlarında ise iktidar tarafından hazırlanan ders kitaplarında narin, kırılğan ve hassas gibi zayıf niteliklerle tanımlanmışlardır. Erkekler ise asker millet olarak nitelendirilen Türk milletinin kahraman, cesur, yiğit ve hesaplı karakterleri olarak anlatılmışlardır (Gümüsoğlu, 1998).

Eğitim hayatına atılmak, kadınlar için bir yandan da eşitsiz toplumsal yapıda hissettikleri bunalımdan bir nebze olsun kurtulmak ve aynı zamanda yasal haklarını kullanarak kamusal yaşamda yerlerini almak adına en temel adım olmuştur. Bu süreçte, babaların kız çocuklarının eğitimini desteklemesi, kızlarının eğitim alarak erkeklerle aynı ortamda sosyalleşmesini istemesi ancak aynı zamanda da aileye ve milli değerlere uygun bir evlilik yapıcaya kadar cinsel ve ahlaki kuralları gözeterek kendi rızalarında yaşamalarına dair talepleri olmuştur. Milliyetçi yaklaşım doğrultusunda kurulan duygusal baba-kız ilişkisi, bir anlamda püriten bir ahlak anlayışı, mesleki kimlik ve vatana, millete karşı sorumluluk içermektedir. Bugün de etkisini sürdüren babalar ve kızları arasındaki gizli duygusallık ve dayanışma bağının temeli Cumhuriyet döneminde atılmıştır (Durakbaşı, 1998).

Çalışma hayatında ise savaşların ve özellikle de ulus inşa sürecine bakıldığında Balkan Savaşları’nın kadınların hayatına etki ettiğini görmek mümkündür. Savaşlarda yaşanan asker kayıpları demografik yapıyı değiştirmesi sebebiyle kamusal alanda işgücü açığı ortaya çıkarmıştır. Araştırmalara göre 1930 yılında yaklaşık bir milyon kadının dul kaldığı düşünülmektedir (Bakacak, 2009). Kamusal alanda oluşan işgücü açığı, kadınların kendilerini ifade etmeleri açısından büyük bir fırsat yaratarak, ulus inşa döneminde tahayyül edilen eğitilmiş, çalışan, modern kadın modelinin hayata geçmesinde hızlandırıcı bir etki yaratmıştır.

Kamusal alanda kendilerine yer bulan kadınlar ise elde ettikleri pozisyonlarını korumak ve güven kazanmak adına hem tavırlarına hem de dış görünüşlerine dikkat etmeye başlamışlardır. Nötr, sade ve dikkat çekmeyen dönemin çalışan kadın modeli “*erkekleşme*” yönünde eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Kadınlar, milliyetçi militan üniforma gibi görülen koyu renk tayyörler giymeyi, makyaj yapmamayı ve kısa saç modeli kullanmayı tercih etmişlerdir (Saraçgil, 2005). Oysaki dönem içi cinsiyetçi nitelendirmelerde kadınlar, özel alanlarında neşeli ve alımlı karakterler olarak ifade edilmekteydiler (Özdemir, 2015).

Türk ulus inşa sürecinde kamusal alanda ve çalışma hayatında yer bulabilen kadınların çalışma alanları ise son derece dar bir alanda sınırlandırılmıştır. Çünkü kadınlara, gerçek mesleklerinin annelik

ile zevcelik olduğu ve yine kişisel tatmin ile toplumsal saygınlığı söz konusu bu gerçek meslekleri üzerinden kazanacakları hem aile içinde hem okuldaki eğitimlerinde hem de dini eğitimde verilmiştir (Enloe, 2003). Kamusal alanda kadınlara uygun görülen meslekler ise ağırlıklı olarak öğretmenlik, hemşirelik, hasta bakıcılık ve ebelik gibi belirli pozisyonlarla sunulmuştur. Bu meslek gruplarında mesai saatlerinin yoğun olmaması kadınların ev içi görevlerine zaman ayırabilecekleri düşüncesini getirmiştir. Üstelik kadınlarda varlığı kabul edilen anaçlık duygusu özellikle ilköğretim öğretmenliğinin kadınlara daha uygun olduğu kanısını ortaya çıkarmıştır.

Türk ulus inşa sürecine aile olgusu üzerinden bakıldığında “*Erkekler devlet, kadınlar aile kurar*” (Sancar, 2012: 305) momentinin temel bir iktidar stratejisi olarak kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu dönemde, yeni kurulan devletin toplumsal düzeninin sağlanması ve sürekliliğinde aileler en temel araçlar olarak kabul edilmiştir (Üstel, 2014). Kurulmakta olan yeni düzenin sağlamlığı milletin yapı taşı olan ailelerin sağlamlığı ile eş görülmüştür (Sirman, 2017). Aile ve evlilik kurumunun hukuksal bir çerçeveye oturtulmasında devletin topluma nüfuz etme ve toplumu biçimlendirme gayesini taşıdığını görülmektedir (Berktaş, 2015).

Milleti temsil eden ailelerdeki karmaşık ve hiyerarşik yapı jeolojik katmanları anımsatmaktadır (Connel, 1998). Aile içindeki hiyerarşik görev paylaşımı milli yapı içinde olduğu gibi erkekleri iktidarda kadınları da tamamlayıcı görevlerde tanımlamaktadır. Militarizmin etkin olduğu ulus inşa süreçlerinin, erkeklere imtiyaz tanıyan toplumsal yapıda, kadınlar ve erkekler arasındaki mücadele ilişkileri üzerinden incelenmesi önemlidir (Enloe, 2016). Türk ulus inşa sürecinde, milli kimliğin asker-millet ifadesi üzerinden kurgulanması kadınları asker eşi, asker annesi, askerlerin moral sağlığını arttıracak hizmetçiler, hemşireler, fahişeler ve en temelde kutsal destekçiler olarak ayırtmıştır (Akgül, 2011).

Militarist dönemlerde, kadınların ikinci planda kalmalarındaki bir diğer neden ise kadınların barışçıl olmaları ve şiddet eğilimine karşı bir duruşlarının olduğu yönündeki yerleşik kanıdır (Walby, 2016). Vatan topraklarının kurtarıcıları ve savunucuları olarak görülen erkekler ulusun asıl kahramanları olarak toplumsal değer kazanmaktadırlar. Erkeklik ile askerlik arasında doğrudan bir ilişki kurulması erkekleri ulusun birincil yurttaşları olarak görmeyi meşrulaştırmaktadır. Öyle ki askerlik süreci sona erdikten çok sonra dahi erkekler askerlik anılarıyla övünmekte ve kendilerini değerli hissetmektedirler (Aydın, 2015). Söz konusu milliyetçi kahramanlık hikâyelerinde kadınların yeri ise figüranlık boyutunda kalmaktadır (Coşar, Özman, 2015). Ancak asker annesi olan kadınlar, çocuklarının askerde olduğu süre boyunca kendilerini toplum içinde daha değerli hissetmektedirler (Kaptan, 2013). Dolaylı bir şekilde de olsa vatana karşı duydukları borcu bir nebze olsun ödediklerini düşünerek gurur duymaktadırlar.

Birinci Dünya Savaşı, Balkan Savaşları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun başarısızlıkla sonuçlanan askeri hareketleri ve nihayetinde yaşanan Kurtuluş Savaşı militarizmin, ordu ve askerliğin öneminin, ihtiyacının net bir şekilde hissedilmesinde önemli aşamalarıdır (Ateş, 2012). Bu aşamaların

akabinde ulus inşa sürecinde getirilen zorunlu askerlik uygulaması da erkekleri devlete yaklaştırarak vatandaşlığı erkilleştirmiştir. Askerlik görevi boyunca komutanlarının talimatlarına uyan erkekler, sonraki süreçte milleti temsil eden ailelerinde de adeta birer komutan rolüne bürünmektedirler (Altınay, Bora, 2017). Aslında bakıldığında, erkekler de verili cinsiyetleri üzerinde kurgulanan toplumsal cinsiyet algısı ile yönlendirilmektedir. Ancak kendilerine tanınan kamusal alan özgürlüğü ve bir anlamda toplumun birincil vatandaşları olarak görülmeleri kadınlarla karşılaştırıldığında erkekleri bir nebze olsun ayrıcalıklı bir konuma taşımıştır.

Militarizmin toplumsal cinsiyet olgusuyla arasındaki ilişkide üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konu ise namus olgusudur. Milliyetçi yaklaşımda, ulusal sınırların kadın figüründe temsil edilmesi namus konusunu gündeme getirmektedir (Saigol, 2016). Geleneksel etik anlayışında kadınların zayıf ve korunmaya muhtaç varlıklar olarak kabul edilmeleriyle vatan savunması birbirine benzetilmektedir. Bu yaklaşım göstermektedir ki milletler erkek kardeşler birliklerinden oluşmaktadırlar (Najmabadi, 2016). Bu nedenle Türk kadınlarının da milleti ve vatani için savaşacak askerleri, çalışacak işçileri dünyaya getiren ve onları yetiştiren, ulusun gelecek nesillerini inşa eden varlıklar olarak görüldüğünden korunmaları milli ve kutsal bir görev olarak görülmüştür. Namus olgusu, kadın cinselliğini ve bedenini millileştirmektedir. Kadınlar kendi bedenlerinin kontrolünü kaybederken; milletin koruyucuları olan erkekler bir anlamda kadın bedeninden sorumlu tutulmaktadırlar (Saigol, 2016).

Eşitsizlik konusuna başka bir pencereden, erkeklik açısından bakıldığında ise askerlik, ekonomik üretkenlik, fiziksel güç gibi olgular da aslında erkeklerin de belirli kalıplar içerisinde sıkıştırıldığını gözler önüne sermektedir (Kancı, 2008). Doğuştan kadınlara oranla daha fazla fiziki güce sahip olduklarına dair oluşan inanç aksi durumda erkeklerin de kendilerini eksik hissetmelerine neden olmaktadır. Aynı şekilde aile içi ekonomik kazanımdan sorumlu tutulan erkekler, iktisadi anlamda yetersiz kaldıklarını hissettiklerinde bunalım yaşayabilmektedirler. Kamusal alanda kadınlarla kıyaslandıklarında daha esnek koşullara sahip olmaları, bazen erkekliğin içinde bulunduğu dar kalıpların fark edilmesini engellemektedir.

Toplumsal cinsiyet çalışmalarında, eşitsizlik üzerine yapılan çalışmalarda yalnızca eşitsizliğin dezavantajlı olan tarafında yer alan kadınlardan ve kadınlık sorunlarından konuşmak, erkeklik tartışmalarının ihmal edilmesi çözüm odaklı bir yol olmamıştır (Erkol, 2018). Nira Yuval Davis “*Cinsiyet ve Millet*” başlıklı kitabında, Eric Cohen’in şu ifadesine yer vermektedir: “*Kadınlardan bahsederken erkeklerden bahsetmemek, tek elle el çırpmaya benzemektedir.*” (Yuval-Davis, 2003: 17) Üstelik toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temelde politik bir sorun olduğunun göz ardı edilmesi ve kültürel, dini, toplumsal olmak üzere çeşitli zeminlerde eşitsizliğe sebep olan normların incelemeye açılmaması sorunun devam etmesine sebep olmaktadır (Bora, Üstün, 2008). Toplumsal cinsiyet kalıpları kadınlara yüklediği rol ve görevler kadar erkeklere de birtakım sorumluluklar tanımlamaktadır.

Erkeklerin söz konusu eşitsizlikte kadınlara oranla bir nebze daha avantajlı olmaları onların da sınırlandırılmış olmalarına engel değildir. Farklı disiplinlerde yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar ve eril zihniyetin de eşitsizlik üzerinde sorgulamaya başlaması umut verici görülmektedir.

5. SONUÇ

Ulus inşa süreci, kozmopolit imparatorluk düzeninden ulus-devlet modeline geçişi temsil etmektedir. Ulus-devlet ve yeni rejimin tasavvurları doğrultusunda ani ve hızlı bir şekilde inşa edilen yeni milli ve homojen Türk kimliği üzerinde çeşitli tartışmalar gerçekleşmiştir. En nihayetinde ırkçılıktan uzak ve vatandaşlık hukukunu baz alan kapsayıcı bir milli kimlik tanımı kabul edilmiştir.

Ulus inşa sürecinin gerek altyapısının oluşmasında gerekse yeni milliyete şekil verilmesinde milliyetçi yaklaşım başat etken olmuştur. Söz konusu dönemde, siyasal ve hukuksal düzenden iktisadi modele ve toplumsal hayatın en küçük detaylarına kadar tüm alanlarda milliyetçi yaklaşımın etkisini görmek olağandır. Ulus inşa döneminde milliyetçilik daha çok kültürel alanlarda etkisini topluma daha net bir biçimde hissettirmiştir. Aynı zamanda, son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan modernleşme çabaları bu dönemde de artarak devam etmiştir. Modernleşme ve milliyetçiliğin baş başa etkili olduğu ve yeni bir ulus kimliğinin inşa edildiği dönemde geleneksellik ve modernlik arasında ikilemler yaşanmıştır. Bir taraftan eski düzenden uzaklaşımak istenirken diğer taraftan örnek alınan Batı medeniyetlerinin sosyo-kültürel motiflerine karşı korumacı ve muhafazakâr bir tutum gelişmiştir.

Bu süreçte, ulusu inşa eden milliyetçilik, toplumsal cinsiyet kalıplarını da inşa etmiştir. Kadınlık ve erkeklik tanımları yapılarak hem kadınlara hem de erkeklere milli misyonlar yüklenmiştir. Söz konusu dönemde farklı cinsel yönelimleri olan bireyler görmezden geldiği için kadın ve erkek kategorileri üzerinde tahakküm geliştiren milliyetçilik, asker millet olarak tanımlanan yeni ulus kimliğinde erkekleri ulusun birincil vatandaşları olarak görürken kadınlar toplumsal hiyerarşinin ikinci basamağında bırakılmıştır. Asker, kahraman, cesur, güçlü ve hesaplı gibi niteliklerle ifade dilen erkeklik ve narin, duygusal, fedakâr, anaç gibi özelliklerle betimlenen kadınlık eğitim kurumları gibi çeşitli sosyo-politik araçlarla topluma dayatılmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde hem kadınlık hem de erkeklik tanımı, milliyetçiliğin etkisinde ulus inşa dönemi seçkinlerince belirlenmiş ve kalıplara sokulmuştur. Ancak kadınlık annelik üzerinde kutsallaştırılarak asker evlatlar doğurup gelecek nesilleri milli bilinçle yetiştirmek gibi görevlerden sorumlu tutularak özel alanda kısıtlanmıştır. Buna karşılık erkekler, aile reisi olmak ve ekonomik gücü elinde tutmak gibi rol ve görevlerle tanımlanarak hem özel alanda hem de kamusal alanda kadınlara oranla daha özgür tutulmuştur. Toplumsal düzende meydana gelen eşitsiz yapıda dezavantajlı olanların kadınlar olması, toplumsal cinsiyet sorunlarının yıllarca kadın sorunu olarak ifade edilmesine sebebiyet vermiştir. Oysa ki, toplum, bir bütün olarak düşünüldüğünde toplumu oluşturan her bir grup ya da

bireyin eşit düzeyde temsil edilmesi ve özgür bir şekilde hareket edebilmesi toplumun bütününe olumlu yönde etki edecektir.

KAYNAKÇA

Akgül, Çiğdem (2011), “Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri: Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet”, Ankara: Dipnot Yayınları.

Akşit, Elif Ekin (2005), “Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi”, İstanbul: İletişim Yayınları.

Akpınar, Betül Tansel (2021), “Türk Romanında Ulus İnşası ve Kadın İmgesi”, Türkiye’de Ulus İnşası, Ed. Musa Yavuz Alptekin, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Akpınar, Betül Tansel; Gülboy, G. Pınar Erkem (2021), “Ulus İnşa Dönemi Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Kadınların Çalışma Hayatındaki Yeri”, JATSS (Journal of Applied and Theoretical Social Sciences), 2021; 3(4), s. 289-305.

Aktar, Ayhan (2008), “Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları”, 9. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Altınay, Ayşe Gül; Bora, Tanıl (2017), “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”, Milliyetçilik, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4, 5. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Anderson, Benedict (2017), “Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması”, Çev. İskender Savaşır, 9. bs., İstanbul: Metis Yayınları.

Arendt, Hannah (2009), “İnsanlık Durumu”, Çev. Bahadır Sina Şener, 4. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Ateş, Sanem Yamak (2012), “Asker Evlatlar Yetiştirmek: II. Meşrutiyet Dönemi’nde Beden Terbiyesi, Askeri Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri”, İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydın, Suavi (2015), “Popüler Kültür ve Milliyetçilik: Sokağın Hissi”, Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet, Haz. Simten Coşar, Aylin Özman, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bakacak, Ayça Gelgeç (2009), “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 44, Güz 2009.

Beauvoir, Simon de (2019), “İkinci Cinsiyet”, Çev. Gülnur Acar Savran, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Berktaş, Fatmagül (1991), “Kadın Olmak Yaşamak Yazmak”, İstanbul: Pencere Yayınları.

Berktaş, Fatmagül (2015), “Tarihin Cinsiyeti”, 5. bs., İstanbul: Metis Yayınları.

Bora, Aksu; Üstün, İlknur (2008), “Sıcak Aile Ortamı: Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler”, 3. bs., İstanbul: TESEV Yayınları.

Bora, Tanıl (2003), “Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık”, 3. bs., İstanbul: Birikim Yayınları.

Bora, Tanıl (2011), “Medeniyet Kaybı: Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar”, 4. bs, İstanbul: Birikim Yayınları.

Bourdieu, Pierre (2015), “Eril Tahakküm”, Çev. Bediz Yılmaz, 2. bs., İstanbul: Bağlam Yayınları.

Brenner, Johanna (2012), “Sınıf Siyaseti ve Kadın”, Çev. Dafne Yeşilsu, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Butler, Judith (2014), “Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi”, 4. bs., İstanbul: Metis Yayınları.

Chatterjee, Partha (2006), “Mağdurların Siyaseti”, Çev. Veysel Fırat Bozçalı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Chatterjee, Partha (2016), “Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm”, Çev. Evrem Tilki, Vatan, Millet, Kadınlar, Haz. Ayşe Gül Altınay, 6. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Connell, Raewyn W (1998), “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika”, Çev. Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Coşar, Simten; Özman, Aylin (2015), “Milliyetçiliğin Erkek Anlatısı: Eril Pasajlarda Kadın Silüetleri”, Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet, Haz. Simten Coşar, Aylin Özman, İstanbul: İletişim Yayınları.

Craig, Calhoun (2012), “Milliyetçilik”, Çev. Bilgen Sütçüoğlu, 3. bs., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çakır, Serpil (2013), “Osmanlı Kadın Hareketi”, 4. bs., İstanbul: Metis Yayınları.

Çetinel, Emine (2019), “Feminist Teori: Yönetim ve Organizasyon Alanına Eleştirel Bir Yaklaşım”, [http://iibfdergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/923450542_IIBF417-SON\(InPress\).pdf](http://iibfdergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/923450542_IIBF417-SON(InPress).pdf), (4 Mayıs 2019).

Davis, Nira Yuval (2003), “Cinsiyet ve Millet”, Çev. Aysin Bektaş, İstanbul: İletişim Yayınları.

Donovan, Josephine (1997), “Feminist Teori”, Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, İstanbul: İletişim Yayınları.

Durakbaşa, Ayşe (1998), “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler”, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Ed. Ayşe Berktaç Hacımiraçoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 36-47.

Engels, Friedrich (2008), “Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni”, Çev. Kenan Somer, 14. bs., Ankara: Sol Yayınları.

Enloe, Cynthia (2003), “Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset”, Çev. Berna Kurt ve Ece Aydın, İstanbul: Çitlenbik Yayınları.

Enloe, Cynthia (2016), “Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm”, Çev. Ayşe Gül Altınay ve Tansel Güney, Vatan, Millet, Kadınlar, Haz. Ayşe Gül Altınay, 6. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Erkol, Çimen Günay (2018), “İllet, Zillet, Erkeklik: Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye’deki Seyri”, Toplum ve Bilim Dergisi, S. 145, İstanbul.

Ertekin, Orhangazi (2017), “Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, Cilt 4, 5. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Findley, Carter V., (2011), “Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007”, Çev. Güneş Ayas, İstanbul: Timaş Yayınları.

Fortna, Benjamin C. (2013), “Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Okumayı Öğrenmek”, Çev. Mehmet Beşikçi, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Gellner, Ernest (2006), “Uluslar ve Ulusçuluk”, Çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, 2. bs, İstanbul: Hil Yayınları.

Gellner, Ernest (2012), “Milliyetçiliğe Bakmak”, Çev. Simten Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarık, 4. bs, İstanbul: İletişim Yayınları.

Giddens, Anthony (2008), “Ulus Devlet ve Şiddet”, Çev. Cumhur Atay, 2. bs, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008.

Greenfeld, Liah (2017), “Milliyetçilik: Moderniteye Giden 5 Yol”, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Alfa Yayınları.

Gümüšoğlu, Firdevs (1998), “Cumhuriyet Döneminin Ders Kitaplarında Cinsiyet Rollerini (1928-1998)”, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Ed. Ayşe Berktaç Hacımiraçoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Gümüšoğlu, Firdevs, (1994), “1928’den 1994’e Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik”, Yüksek Lisans Tezi, Danışman. Necla Arat, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Bölümü.

Hasret Navdar, (2019), “Feminizm ve Toplumsal cinsiyet”, https://www.academia.edu/37673098/FEMİNİZM_VE_TOPLUMSAL_CİNSİYET, (4 Mayıs 2019).

Hayes, Carlton J. (2010), “Milliyetçilik: Bir Din: Batı Siyasal Düşüncesinde “Ulusalcılık” Tasavvuru”, Çev. Murat Çiftkaya, 2. bs, İstanbul: İz Yayınları.

Hobsbawm, Eric J. (2014), “Milliyetler ve Milliyetçilik”, Çev. Osman Akınhay, 5. bs, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kadıoğlu, Ayşe (1998), “Cinselliğin İnkârı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları”, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Ed. Ayşe Berktaç Hacımiraçoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Kancı, Tuba (2008), “Cumhuriyetin İlk Yıllarından Bugünlere Ders Kitaplarında Kadınlık ve Erkeklik Kurguları”, Cinsiyet Halleri: Türkiye’de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları, Haz. Nil Mutluer, İstanbul: Varlık Yayınları.

Kancı, Tuba (2015), “Türkiye’de Eğitim, Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Noktaları”, Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet, Haz. Simten Coşar, Aylin Özman, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaptan, Senem (2013), “Çatlakların Gölgesinde Militarizm: Türkiye’de Askerlik, Annelik ve Toplumsal Cinsiyet”, Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkeklikler, Haz. Nurseli Yeşim Sünbuloğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaya, Gürcü (2010), “Kadın Derneklerinin Kadın Siyasal Yaşama Etkisi”, KA-DER Örneği, Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman. Levent Ürer, İstanbul.

Kocaer, Sibel (2006), “Argo ve Toplumsal Cinsiyet”, Milli Folklor Dergisi, S. 71.

Mitchell, Juliet (1984), “Kadın ve Eşitlik”, Çev. Fatmagül Berktaş, Kadın ve Eşitlik, Ed. Juliet Mitchell, Ann Oakley, Ankara: Kaynak Yayınları.

Najmabadi, Afsaneh (2016), “Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak”, Çev. Tansel Güney, Elçin Gen, Vatan, Millet, Kadınlar, Haz. Ayşe Gül Altınay, 6. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Onbaşı, Funda Gençoğlu (2015), “Zorunlu-Gönüllü Milliyetçilikler ve Toplumsal Cinsiyet: Erilliğin Bedeli”, Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet, Haz. Simten Coşar, Aylin Özman, İstanbul: İletişim Yayınları.

Öngen, Burcu; Aytaç, Serpil (2013), “Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları ve Yaşam Değerleri İlişkisi”, Sosyoloji Konferansları, No:48.

Özdemir, Eylem (2015), “Batı’ya Giden Her Yol Mübah Mı? Milletin Güzellik Yarışmalarıyla İmtihani”, Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet, Haz. Simten Coşar, Aylin Özman, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özkırımlı, Umut (2016), “Milliyetçilik Kuramları ‘Eleştirel Bir Bakış’”, 6. bs, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Saigol, Rubina (2016), “Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri”, Çev. Tansel Güney, Vatan, Millet, Kadınlar, Haz. Ayşe Gül Altınay, 6. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Sancar, Serpil (2012), “Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti”, İstanbul: İletişim Yayınları.

Saraçgil, Ayşe (2005), “Bukalemun Erkek”, Çev. Sevim Aktaş, Redaksiyon. Öykü Özgün, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sirman, Nükhet (2017) “Kadınların Milliyeti”, Milliyetçilik, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4, 5. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Smith, Anthony (2017), “Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik”, Çev. Bilge Firuze Çallı, İstanbul: Alfa Yayınları.

Stoller, Robert J. (1968), “Sex And Gender: The Development of Masculinity and Femininity”, New York: Science House.

Taş, Gün (2019), “Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri”, Akademik Hassasiyetler Dergisi, s. 163-175.

Üstel, Füsun (2014) “Makbul Vatandaşın Peşinde İkinci Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi”, 6. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Walby, Sylvia (2016) “Kadın ve Ulus”, Çev. Meltem Ağduk-Gevrek, Vatan, Millet, Kadınlar, Haz. Ayşe Gül Altınay, 6. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, Erik J. (2015), “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Atatürk Türkiye’sine Bir Ulusun İnşası: Jön Türk Mirası”, Çev. Lütfi Yalçın, Ankara: Akılçelen Kitapları.